

Skolbibliotek i det offentliga samtalet

En diskursanalys av hur samtalet kring skolbibliotek förts i dagspress efter lagändringen 2011

Mikaela Segerstedt

Sociologiska institutionen

Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, 15 hp

HT 2014

Sammanfattning

Den här uppsatsens syftar till att ta reda på hur dagspressen framställer och debatterar skolbiblioteket gällande problem och verksamhet och vilka möjligheter allmänheten därigenom får att bilda sig en uppfattning om det. Analysen genomförs med Connected Concept Analysis som är en textanalys med både kvalitativa och kvantitativa inslag och visualiseras genom nätverk. Teoretiska utgångspunkter kommer från diskursanalysen, domänanalysen och nätverksanalysen. Tidsmässigt är uppsatsen fokuserad på tiden efter lagändringen 2011. Inom problemområdet kan man se en diskurs kring tillgång till skolbibliotek och den nya lagen har en tydlig koppling till denna. Bemanning, friskolor, skolinspektionen, satsningar, geografiskt avstånd samt ”bokrum” som motsats till skolbibliotek är andra teman som framkommer i diskursen. I framställningen av verksamheten framträder en användardiskurs där eleverna väldigt centrala. Läsning och läsförståelse framträder tydligt som teman i förhållande till dessa. Andra teman är att stödja, hjälpa och främja eleverna, elevernas behov, utmärkelser tilldelade skolbiblioteken, samarbete med lärare. Bibliotekarier har relativt liten plats i nätverket. Allmänheten får en bild av skolbiblioteket i kris och en begränsad beskrivning av skolbiblioteket och skolbibliotekarierna vilket försvårar att få en bild av deras roll och verksamhet i skolan. Samtidigt verkar samtalet kring skolbibliotek ha kunnat utvecklas en hel del i samband med den nya lagändringen.

Innehållsförteckning

Inledning	2
Syfte och frågeställningar	4
Tidigare forskning	4
Teoretiska utgångspunkter	9
Diskurs- och domänanalys	9
Nätverksanalys och CCA	12
Urval och metod	15
Textometrica	16
Problemområden	20
Verksamhet	25
Slutsatser	30
Litteraturförteckning	34
Webbsidor	35
Bilagor	37
Nätverk 2: problemområden starkaste kopplingar	37
Nätverk 3: problemområden normaliserade värden	38
Nätverk 5: verksamhet starkaste kopplingar	39
Nätverk 6: verksamhet normaliserade värden	40

Inledning

Den första juli 2011 skedde en ändring i lagen gällande skolbibliotek. Tidigare hade lagen om skolbibliotek varit placerad under bibliotekslagen, medan den nu kom att flyttas till skollagen. Före den första Juli 2011 reglerade bibliotekslagen att det skulle finnas "lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen i grund- och gymnasieskolan" (Skolinspektionen: 4). I den nya formuleringen i skollagen står det numera att "eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek" (ibid). Kravet har nu också kommit att gälla friskolor. I den nya formuleringen finns ingen beskrivning av vilken uppgift skolbiblioteket ska ha, och i läroplanerna framhålls samtidigt rektorns ansvar för "annat stöd", exempelvis bibliotek (ibid).

Kombinationen av otydlig definition och rektorns ansvar kan göra att resultatet blir godtyckligt och kan komma att se väldigt olika ut beroende på skola. Med detta i åtanke kan den offentliga debatten ha en särskild inverkan då den kan påverka den bild som skapas av skolbiblioteket inför allmänheten. Hedemark (2009: 14) skriver till exempel att vi får associationer från massmedier, vilket innebär att de har en slags indirekt makt över de allmänna åsikterna. Media förmedlar vissa sorters idéer och förklaringar till saker och ting. Inom medie- och kommunikationsvetenskaplig forskning har man sett att medier ofta avbildar saker på ett förenklande sätt. Inom gestaltningsteorin menar man att media ofta formulerar *hur* folk ska tänka kring något snarare än *vad* de ska tänka på. Detta innebär att de kan påverka människors idéer kring olika fenomen (ibid: 15-16).

Dagspressens framställning av skolbibliotek kan alltså att få en inverkan på vilka associationer människor får i förhållande till ämnet. Om man i framställningen av skolbibliotek främst fokuserar på tillgänglighetsfrågan kan det innebära att människor kommer att förknippa dessa med varandra. Beroende på hur tillgänglighetsfrågan är formulerad kan särskilda idéer också ha inverkan på vilken uppfattning folk får kring denna.

Hur man formulerar sig kring skolbiblioteket och hur man bedömer dess funktion i skolan är ett uttryck för vilka möjligheter det kan finnas för skolbiblioteket och vilken roll det kan ha. Olika sätt att formulera sig ger olika förutsättningar för att bedöma och förhålla sig till bibliotek. Exempelvis har Skolinspektionen nu ett ansvar att granska skolorna gällande skolbibliotek i och med förflyttningen av lagen. De krav de ställer på skolorna är följande:

1. Att eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolan eller tillräckligt nära för att kunna användas regelbundet i utbildningen.
2. Att biblioteket ska innehålla: böcker (facklitteratur, skönlitteratur) samt informationsteknik och andra medier.
3. Att skolbiblioteken vara anpassade för elevernas behov och främja språkutveckling samt stimulera till läsning (Skolinspektionen: 3).

Ett annat exempel är DIK¹ (det kreativa facket) och Nationella Skolbiblioteksgruppen² som har varsin utmärkelse de delar ut till olika skolbibliotek varje år. DIK utser "skolbibliotek i världsklass" där kriterierna är att skolbiblioteket ska ta tydlig plats i skolans pedagogiska idé, att man ska samarbeta med skolans övriga personal för elevernas lärande, samt att man ska utbilda eleverna i läs- och kommunikationsförmåga i texternas breddade värld. Skolbiblioteken bör verka för att stärka elevernas kunskap i det digitala, information, informationssökning och sociala medier, fungera som stöd för individer och grupper i deras lärande samt ha en bild över resurser för utbildning/lärande och stödja både lärare och elever i deras litteratur- och medieanvändning. Skolbibliotekarierna ska inspirera till att utveckla läsförmågan, lära ut källkritik, informationsfärdighet och digital identitet och ha en central roll i "den digitala kunskapsskolan" (DIK). Nationella skolbiblioteksgruppen har inga kriterier utskrivna men de skriver att de bland annat vill inspirera till att lyfta fram skolbibliotekets betydelse och de möjligheter som finns för skolbiblioteket i skolan, samt att lyfta bra exempel (Skolbiblioteksgruppen). De motiverar också varje vinnare av "årets skolbibliotek". Dessa olika formuleringar har olika

¹ <http://dik.se/>

² <http://www.skolbiblioteksgruppen.se/>

utgångspunkter men ger ändå helt olika förutsättningar för hur man förhåller sig till skolbiblioteket. Skolinspektionens formulering ger ingen vidgad idé om skolbibliotekets uppgift utan ställer minimikrav som ska uppfyllas, medan DIK har en större idé om hur skolbibliotekets roll i skolan kan se ut.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att beskriva hur skolbibliotek framställs och debatteras i dagspress med särskilt avseende på vilka möjligheter allmänheten därigenom får att bilda sig en uppfattning om skolbiblioteket. Uppsatsen kommer att söka besvara följande specifika frågeställningar:

- Vilka begreppsliga relationer och diskurser präglar det offentliga samtalet om skolbibliotek i Sverige?
- Vilka huvudsakliga problemområden lyfts fram i det offentliga samtalet kring skolbibliotek?
- Vilka huvudsakliga uppgifter, verksamheter, roller och funktioner lyfts fram i det offentliga samtalet kring skolbibliotek?
- Vilka möjligheter får allmänheten genom dessa framställningar att bilda sig en uppfattning om skolbiblioteket?

Tidigare forskning

Cronberg och Karlsson (2012: 2) påpekar i sin masteruppsats *Vad man talar om när man talar om skolbibliotek: en diskursanalytisk studie av hur skolbiblioteket framställs i skolrelaterade forum* att det sedan 2011 enligt lag måste finnas ett skolbibliotek tillgängligt för alla elever. Det finns däremot ingen definition i lagen om vad ett skolbibliotek ska vara eller vad deras uppgifter är. Samtidigt finns det en viss oklarhet i olika styrdokuments krav på dessa. Det som framgår är att det helst ska finnas en flexibilitet och att skolor själva får anpassa skolbibliotekets funktion hos dem. De menar att problemområdet för deras uppsats handlar om hur skolvärlden ser på skolbiblioteket i fråga om vad det ska vara och vad det ska göra. Syftet med deras uppsats var att ta reda på hur det skrivs om

skolbiblioteket i forum som är inriktade på skolpersonal för att se hur dess pedagogiska roll förhåller sig till resten av skolans verksamhet (Cronberg och Karlsson 2012: 9).

De hittade fem olika diskurser i sitt empiriska material från Skolverket, fackliga medlemstidningar och lärarbloggar. Två diskurser var fokuserade på rummet; skolbiblioteket som bokrum och "det mångfacetterade rummet", två var inriktade på själva skolbibliotekarien; informationsexperten och pedagogen, medan det sista var en diskurs om det framtida skolbiblioteket (ibid: 2).

Cronberg och Karlsson (2012: 2) menar att skolbiblioteket både har viss frihet i sina aktiviteter samtidigt som de kontrolleras i den del de deltar i det systematiska lärandet. De gör tolkningen att det är bibliotekstraditionen och skoltraditionen som gör att skolbiblioteket hamnar däremellan, vilket gör att deltagandet i utbildningen kan se olika ut. De drar slutsatsen att den pedagogiska rollen bara är närvarande i samband med skolbibliotekarien och har också att göra med hur involverad rektorn och lärarna är i skolbiblioteket och hur skolbibliotekarien tar sig an rollen som pedagog (ibid: 2-3). I fortsättningen ser de ett intresse att följa hur lagen kommer påverka skolbiblioteksverksamheten och hur man kommer se på skolbibliotekarien, samt skolbiblioteket i förhållande till elevernas skolgång (ibid: 53).

Krister Johannesson (2005: 59) syftar i sin artikel "I samma båt eller sida vid sida: en diskursanalys av högskolebibliotek i dagspressen" till att åskådliggöra hur högskolebibliotek framställs i skrift och inriktar sig framförallt på dess verksamhet, roller och funktioner. Genom att titta på vad som skrivs i dagspressen och hur högskoleföreträdare svarar allmänna opinionsbildare menar han att han vill kunna hitta exempel på hur det är möjligt att prata om högskolebiblioteket i början av 2000-talet. Det är alltså vilka möjligheter som finns i användandet av språket som bland annat är av intresse här. Han påpekar att dagspressens skildringar av biblioteket, och mer specifikt; högskolebiblioteket kan vara relevant gällande vilka utgångspunkter studenter och

allmänheten när de ska sätta sig in i biblioteket och förstå hur de kan använda det (Johannesson 2005: 60).

De diskurser han har identifierat är "bibliotekets existens", då det antingen är framställt som framförallt fysiskt eller virtuellt, "tillgänglighet" vilket också framställs som fysiskt eller virtuellt, "media" som framställs i form av elektroniska, trycka, böcker, tidskrifter och databaser. "Användargrupper" är en annan diskurs som framställer dessa som forskare, studenter och allmänheten och "samarbete" utgår ifrån samverkansbibliotek eller samarbete mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek. "Arbetsuppgifter" är inriktade på att biblioteken ska samla in, bevara, ge tillgång till information och kulturella upplevelser, undervisning, att fungera som mötesplats och att främja demokratin (ibid: 59). Johannesson (2005: 81) tycker sig kunna se vissa samhällsförändringar i förhållande till resultatet. Detta bland annat utifrån att det inom och mellan diskursordningar finns viss otydlighet och komplexitet, samt att gränser har förflyttat sig. I och med förändringar, beroendet av experter och problemet med att bara få förståelse om möjligheterna inom bibliotek menar han att det är intressant att fundera på hur man utformar bibliotek. De diskursiva resurserna, det vill säga hur och kring vad det offentliga samtalet förs, som planerare och användare tar del av, påverkar samtidigt också hur utformandet och planeringen går till, samt hur biblioteket används och förstås.

I *Att synas är att finnas* (Ekberg-Andersson och Kapla 2000: 1) intresserar de sig för vilka bilder dagspress förmedlar av utbildningsbibliotek och dess verksamhet, och mer specifikt om hur de beskriver dessa som pedagogisk resurs. Deras syfte var att ta reda på "om allmänheten kan bilda sig en uppfattning om utbildningsbiblioteken som pedagogisk resurs genom att läsa svensk dagspress" (ibid: 1). Först planerade de övergripande på synlighet och bildförmedling i dagspress under en viss tidsperiod och i utvalda dagstidningar och sedan gå djupare in i några artiklar där biblioteket som pedagogisk resurs var centralt. De ville också se hur texterna förhöll sig till statliga dokument kring samma ämne. Frågeställningarna handlade om materialets utformning gällande artikellängd, om det var huvudämne eller perifert, publiceringstidpunkt, tidning,

författare, rubrik, bibliotekstyp, ämnesmässigt område, bildförmedling. De handlade även om sammanhang, förhållandet till utbildningsbiblioteket som pedagogisk resurs, och förhållandet till utbildning, teknik och statliga dokument. Slutligen undrade de vilka bilder av verksamheten man ger ut och hur biblioteken berörs av det (Ekberg-Andersson och Kapla 2000: 2).

De finner i sin undersökning att det ofta är så att det är något annat som är själva huvudämnet i artiklarna, men det är främst skolbibliotek som ingår som ämne. Ekonomi är ofta ämne för artikeln men även utbud och läsning förekommer ibland. När det handlar om läsning är det bara skolbiblioteken som nämns. Biblioteket nämndes ofta som ett fysiskt rum och sällan som verksamhet eller funktion. Arkivet var kopplat till universitetsbiblioteket och kulturinstitution till skolbiblioteket. En del framställning av biblioteken som kunskapsbank fanns också. Man lyfter fram biblioteken som något bra, även om den kan handla om något negativt som neddragningar. De statliga dokumenten är inte så närvarande, och när de är det är det framförallt folk med biblioteksanknytning som för dessa på tal. Skolbibliotek nämns mer i negativa sammanhang medan universitetsbiblioteken ofta nämns tillsammans med internet och ny teknik. Det är de lokala tidningarna som tar upp biblioteken som pedagogisk resurs främst. I texterna om skolbibliotek finns det en konflikt mellan böcker och ny teknik samt kulturförmedlare och informationsförmedlare. Biblioteken kommer ofta fram när det hänt något särskilt. Allmänheten får ingen särskilt introduktion till utbildningsbiblioteken (ibid: 66-67).

Utöver de ovan nämnda arbetena har även andra analyser av medierepresentationer av bibliotek genomförts, men då huvudsakligen med avseende på framställningar av folkbibliotek i Sverige (Hedemark 2009; Larsson 2005; Gustafsson 2007; Andersson och Nilsson 2004; Lindstam 1998), varav de flesta också tar utgångspunkt i ett diskursanalytiskt perspektiv. Ämnet är inte särskilt omskrivet internationellt, även om Bourkoff och Wooldridge (1985) kan nämnas. De behandlar bilden av biblioteket i tryckta medier. Still (1998) är ett annat internationellt exempel, som undersöker bilden av biblioteket och bibliotekarierna inom högre studier i ämnesspecifika, pedagogiska

tidskrifter. Hon menar att även om fakulteterna kan säga att bibliotekarierna är en viktig del i forskningen och utbildningen så avspeglas inte det i deras pedagogiska publikationer (Still 1998: 229).

Med detta som bakgrund tycker jag att det är intressant att undersöka vidare hur just skolbibliotek porträtteras inför allmänheten utifrån en övergripande ansats, då Cronberg och Karlsson (2012) framförallt inriktat sig mot forum inom skolrelaterade områden, Johannesson (2005) inriktat sig på akademiska bibliotek och Ekberg-Andersson och Kapla (2000) fokuserade på olika former av utbildningsbibliotek. Denna sist nämnda har också några år på nacken och det vore intressant att se hur samtalet förs nu - efter lagändring och ökad debatt - samt att inrikta sig framförallt på vilka ord och teman som framkommer i texterna. De frågor som är särskilt intressant att undersöka vidare i denna uppsats med denna tidigare forskning som utgångspunkt är:

- Hur förhåller sig resultatet i min studie till de nämnda studiernas resultat?
- Vilken plats har de tidigare studiernas identifierade diskurser i resultatet för denna studie?
- Kan man se någon tidsmässig förändring, exempelvis i förhållande till lagändringen?

Teoretiska utgångspunkter

Teoretiskt utgår uppsatsen från diskursanalytiska (Bergström och Boréus 2012) och domänanalytiska (Hjörland 1995) utgångspunkter. Metodologiskt kommer uppsatsen att använda metoden Connected Concept Analysis (Lindgren 2013) eller Diskursiv nätverksanalys (Lindgren och Lundström 2009), som den också kan kallas. Det är en metod för textanalys som kombinerar kvalitativa och kvantitativa angreppssätt som slutligen mynnar ut i en visualisering i form av ett nätverk av ord där man kan se hur olika begrepp förhåller sig till varandra.

Diskurs- och domänanalys

Inom diskursanalysen menar man att våra uppfattningar om verkligheten inte har någon direkt koppling till den faktiska verkligheten, utan att de formas och präglas av vårt språk. Det är vårt språkliga uttryck och diskursernas relationer till varandra som är av största intresse inom diskursanalysen, snarare än relationer mellan grupper. Inom diskursanalysen studerar man därför samhällsfenomen genom att ha språket som främsta fokus. Alla diskursanalytiska inriktningar ser på språket som något som är med och formar verkligheten, det är inte bara något som passivt återger den. Därigenom betraktar man också språkanvändning som handlingar. Diskursanalysen är därmed också kopplad till en fråga om maktordningar då användandet av språket begränsar hur vi tänker och agerar (Bergström och Boréus 2012: 353-354). Det är en socialkonstruktionistisk idé att vi skapar vår verklighet. Socialkonstruktionismen menar att hur vi tar oss an världen påverkar hur vi upplever den, och vårt deltagande i sociala relationer påverkar i sin tur hur vi tar oss an den (Gergen 2009: 2).

Inom diskursanalysen ser man på språket som något som skapas i en social kontext snarare än att det skulle vara något helt oberoende som vi använder för att samtala och beskriva en bestämd verklighet. Språket är också med och formar verkligheten då mycket av den är beroende av hur vi använder språket. Enligt en mer radikal syn är våra tankar och handlingar helt beroende av hur vi samtalar om saker. Bilden av oss själva, vår identitet och hur vi ser på världen, blir påverkat av språket. Det finns ingen självklar

koppling mellan verkligheten och språket, utan verkligheten kan betyda olika saker i olika sammanhang. Det är dessa olika sätt att se på verkligheten som utgör basen för vår kunskap i och med att man betraktar språket som medskapande. Makten i det här fallet har att göra med hur man kan få en särskild kunskap att upplevas och mottas som om den vore "rätt". Diskursanalys försöker ofta studera hur identiteter konstrueras och formas genom att visa på hur språket skapar begränsningar för dessa (Bergström och Boréus 2012: 380-381).

Några välkända namn inom diskursanalysen är Michel Foucault, Norman Fairclough, Ernesto Laclau och Chantal Mouffe (Bergström och Boréus 2012: 358ff). Foucault intresserade sig i analysen för att beskriva förhållandet mellan olika berättelser. Dessa förhållanden är intressanta eftersom de stänger ute olika saker och därmed är en del i hur diskursen framställs (Foucault 2011: 49, 71ff). Laclaus diskursanalys är inriktad på den språkliga nivån och tecknens logik (Laclau 1993: 434-435). Laclau och Mouffe har också en syn på diskurs som innebär att den innefattar allting som är sociala företeelser. Diskursen är enligt dem en sammansättning där språket och talet bara är en del i den större diskursiva helheten (Laclau och Mouffe 1990: 100). Fairclough är en företrädare för kritisk diskursanalys och är av den uppfattningen att man inom analysen av det sociala måste ta hänsyn till språket eftersom det är så invävt i allting vi gör att vi inte kan bortse ifrån det (Fairclough 2003: 2).

Begreppet "diskurs" kan i en mer allmän kontext definieras som ett perspektiv eller ett sätt att se på något. Diskurs kan ses som de skrivna och talade orden, som i lingvistiska sammanhang. Man kan också koppla dessa till den sociala verkligheten. Diskursen både påverkar dess omgivning samtidigt som den påverkas av densamma. Slutligen kan man se det så att vi alltid skapar mening genom diskurser i vårt sociala liv (Bergström och Boréus 2012: 355-357). Några centrala begrepp hos Laclau och Mouffe är exempelvis begreppet "tecken", som syftar på ord och dess innehåll medan "element" syftar på tecken som befinner sig i en slags kamp och visar att diskursen kan få många olika betydelser. "Moment" syftar till betydelser som blivit fastslagna i och med att

uttryck sätts som motståndare till varandra. Särskilt centrala element i en diskurs kallas för "nod", vilken är avgörande för hur resten av elementen inom diskursen för sig runt den (Bergström och Boréus 2012: 365-367).

Domänanalysen försöker förstå informationen inom informationsvetenskap genom att undersöka kunskapsdomäner, vilka man ser som områden av tankar och diskurser. Dessa ingår i samhällets arbetsfördelning. Kunskapsorganisation, struktur, samarbetsmönster, språk- och kommunikationsformer, informationssystem och relevanskriterier är sådant som avspeglar dessa domäners/områdets arbete och roll i samhället. Det är utifrån den synvinkeln man ser på individers psykologi, kunskap, informationsbehov och relevanskriterier inom domänanalysen (Hjörland 1995: 400).

Domänanalysen inriktar sig på ett socialt mönster. Inom informationsvetenskap blir det till en del av samhällsvetenskapen. Man vill lyfta fram socialpsykologiska, sociolingvistiska, kunskaps sociologiska och vetenskapssociologiska synsätt på informationsvetenskapen (ibid: 400). Socialpsykologi handlar om samspelet mellan individer och samhälle. Mer specifikt handlar det om hur samhället i form av andra människor, grupper, materiella saker och institutioner, påverkar individers tankar, känslor och beteende (Angelöw och Jonsson 2000: 9). Sociolingvistik är inriktad på språkets kontext och "sociala liv" samt relationen mellan språk och identitet (Edwards 2013: 1) och kunskaps sociologin på processerna där verklighet skapas, hur den sociala kontexten och människors tänkande förhåller sig till varandra (Berger och Luckmann 1998: 10, 13). Vetenskapssociologi brukar sägas vara en del av kunskaps sociologin, då kunskap är ett bredare område än vad vetenskap är (Storer 1973: xiii). Det dessa har gemensamt är fokuset på kontext och samhällets relation till individerna. Inom domänanalys vill man också förstå de underförstådda och uttalade funktioner som finns inom information och kommunikation och utifrån det få syn på vad som ligger bakom olika informationsbeteenden. Man försöker hitta en grund för informationsvetenskap som inte fokuserar på en individs subjektiva uppfattning om saker och ting som i beteende- och

kognitiva undersökningar, utan istället fokuserar på det som befinner sig runt om individen, det som omger denne (Hjörland 1995: 400).

Nätverksanalys och CCA

Intresset inom fältet social network analysis ligger framförallt i olika sociala enheters förhållande till varandra, vilken utformning de har samt vilken påverkan dessa förhållanden har. Genom de olika enheternas förhållande till varandra kan man få syn på olika mönster eller regelbundenheter i den sociala omgivningen. Dessa förhållanden kan baseras på många olika saker, exempelvis ekonomi, politik, interaktion eller känslor (Wasserman och Faust 1994: 3). I social network analysis ser man aktörer som beroende av varandra. De kopplingar som finns mellan dessa är en slags överföring av resurser. Nätverksmodeller som är inriktade på individer ser strukturen/mönstret som något som antingen möjliggör eller begränsar individuella handlingar. Strukturen ses som ett varaktigt mönster av relationer mellan aktörerna. Det man vill undersöka är alltså ett kluster av enheter vars samband binder ihop dem, inte enheterna i sig själva (ibid: 4-5).

Det mönster som uppstår mellan olika aktörers förhållande till varandra är det som bildar en grupp eller ett samhällssystem relationsstruktur. Ett "nätverk" innebär att enheter knyter an till andra, och dessa i sin tur, knyter fortsatt vidare till andra enheter, och så vidare. Inom social network analysis handlar det om att försöka göra relationerna mellan aktörer synliga för att sedan kunna beskriva gruppens/samhällets struktur. Man kan då också kolla vilken påverkan strukturen har på gruppens funktion eller individer. Man kan också använda nätverksanalys till att titta på förändringar över tid (ibid: 9-10).

Connected concept analysis (CCA) är ett sätt att försöka komma ur uppdelningen mellan kvalitativa och kvantitativa metoder för textanalys i och med att vi numera, bland annat, har att göra med stora textmassor online. Mening blir till i större mängd och det behövs samtidigt en djupgående tolkning för att förstå den (Lindgren 2013: 39-40). Den kritik som finns mot kvantitativa respektive kvalitativa textanalyser är främst att den förra har för stort fokus på själva räknandet och antal ord medan den senare kan anses vara

inkonsekvent och otydlig. Det kan därmed ses som en fördel att kombinera de två för att komma ifrån detta (Lindgren och Lundström 2009: 3).

Språket och kulturen är två saker som en text alltid omges av, vilket innebär att man också måste hålla ihop dessa när man vill försöka förstå texten och dess sammanhang. Med CCA är det tänkt att man ska kunna kombinera de stora datamängderna med att fortfarande ha kvar den kulturella analysen. Det innebär att man kodar, skapar koncept och tittar på olika begrepps förhållande till varandra utifrån materialet som en pågående process. Detta gör man med hjälp av verktyg från bibliometrin och social network analysis (Lindgren 2013: 40), i vilka man också är inriktade på nätverksanalys, men med andra variabler/analysobjekt. Utifrån detta ska man skapa ett nätverk med noder och linjer för att urskilja begreppens betydelse och relationer. Det handlar även en del om att anpassa diskursteorins idéer till den här formen av analys (ibid: 40).

CCA kan ta sig an en stor mängd material och baserar sig på en mer övergripande form av läsning. Metoden tar utgångspunkt i närläsningen och tar med sig idéer därifrån, sedan jobbar man sig utåt genom att inta en position som är mer övergripande i förhållande till materialet. I slutändan kommer det innebära att man har färre komponenter och därmed lättare kan få syn på hur de förhåller sig till varandra. Man pendlar mellan kvalitativ och kvantitativ metod vilket slutar i en visualisering där diskursen blir synlig i ett nätverk, och den tolkande delen, som är så central när man studerar språket, finns fortfarande kvar (ibid: 40-41).

Till en början försöker man ta reda på vilka teman det är som ingår i det textmaterial man jobbar med. Det första steget i det praktiska arbetet går sedan ut på att plocka isär diskursen i mindre bitar. Efter att ha gjort det ska man sedan arbeta med att få ihop det igen tills diskursens uppbyggnad visar sig. Det andra steget går sedan ut på att sälla bort ord som förekommer mycket men som inte är intressanta för analys. Sedan går man in på kodning, för att se i vilket sammanhang ord används. Utifrån detta väljer man hur och om ord ska ingå i analysen och skapar olika koncept/teman som orden representerar. Utifrån

koncepten bildar programmet (Textometrica³ i detta fall) en lista på hur dessa förekommer tillsammans som sedan kan användas för nätverksanalys. Tekniken här kommer från bibliometrins co-word analysis (Lindgren 2013: 41-44) där man undersöker hur ord används tillsammans för att avgöra vilka förhållanden ämnen har till varandra inom forskningsfälten (He 1999: 133).

Om man ser på diskurser som något där olika beståndsdelar och teman på något sätt förhåller sig till varandra, där vissa ord har större plats och andra mindre, så kan den också analyseras på ett sätt som illustrerar dessa temans plats och relation. Eftersom nätverksanalys också visar på avstånd, kluster, positioner och så vidare fungerar det också att mäta dessa saker med de verktygen (Lindgren 2013: 44). Laclau och Mouffes idé om diskursiva formationer grundar sig också i detta. De menar att man genom att få syn på hur begrepp inom diskurser hålls fram, vilka relationer som finns och hur saker grupperas, kan säga något om textens sammanställning. I diskurserna finns det olika möjliga komponenter men det är vissa av dessa som kommer att bli använda och aktiverade. Det finns tematiska förhållanden inom diskursen och vissa betydelser får större plats än andra beroende på hur ord och teman har förhållit sig i diskursen. Medan social nätverksanalys är inriktad på aktörer, är tanken med diskursiva nätverk/CCA att använda samma typ av analys på dessa diskursiva relationer (Lindgren och Lundström 2009: 3-4)

Det avslutande steget i analysen går ut på att visualisera själva nätverket. Där kommer noder och linjer fram som visar på förekomster och relationer av koncept. Efter det kan man försöka styra nätverkets utseende så man tycker att det funkar bäst för illustreringen. Man kan också göra upptäckter där man vill gå tillbaka och ändra bland ordval och koncept (Lindgren 2013: 44-45).

³ <http://textometrica.humlab.umu.se/>

Urval och metod

Nedan kommer jag att beskriva hur jag har arbetat med mitt undersökningsobjekt. Till att börja med kommer jag beskriva den process där jag har kartlagt teman i materialet och datainsamlingen. Slutligen kommer jag ge en beskrivning av arbetet med Textometrica, som är det verktyg jag har använt till analysen.

Jag inledde arbetet med materialet med att kartlägga vad artiklar på ämnet "skolbibliotek" inriktar sig på. Jag började därmed med att söka på "skolbibliotek" i Mediarkivet⁴ och har sedan läst igenom de cirka 20 första träffarna på varje år (2011–2014) med sortering på relevans, där de med högst relevans hamnar längst upp i listan.

Under denna läsning har jag bildat mig en grundläggande bild av hur samtalet kring skolbibliotek ser ut. Jag antecknade även ord som används i de olika texterna gällande skolbibliotek, och som är relevanta för vidare analys. Detta ger både en bild av texternas teman samtidigt som det är ett stöd i den vidare bearbetningen med det diskursiva nätverket, i och med att det är en ordbaserad analys.

Sammanfattat kan man säga att stor del av texterna handlar om bristande eller avsaknad av tillgång antingen till ett skolbibliotek i allmänhet eller till personal (eller utbildad personal). En annan del handlar om varför skolbiblioteken behövs, där man försöker lyfta dess vikt inom skolan, samt vilka uppgifter skolbiblioteket har. Det finns en avstickare som handlar om att olika skolbibliotek har fått ett pris eller en utmärkelse. Detta är de som DIK och Nationella Skolbiblioteksgruppen håller i. Även dessa texter kan innehålla inslag av de andra teman.

Nästa steg i arbetet med materialet var att samla in den data som skulle fungera som undersökningsobjekt i den diskursiva nätverksanalysen. Jag sökte då på "skolbibliotek" och begränsade mig till tiden från lagändringen fram till nutid, det vill säga från första Juli 2011 fram till 17e November 2014. Jag sorterade sedan resultatet på relevans så att de

⁴ <http://web.retriever-info.com.proxy.ub.umu.se/services/archive.html>

texter med högst relevans hamnade högst upp i resultatlistan och valde ut de 500 första texterna i listan för vidare analys. Dessa valda träffar sparar man sedan ner som en ren text-fil. Sedan måste man göra denna textfil till UTF-8-format för att den ska kunna läsas av Textometrica.

Textometrica

Nästa steg i processen handlade om att börja jobba med Textometrica⁵. Textometrica är ett verktyg som är skapat av Simon Lindgren och Fredrik Palm (2011). Programmet läser igenom större textmängder samt listar ord som förekommer i dessa. Man kan sedan dela in ord under koncept, som fungerar som en slags paraplyterm för de ord man placerar under denna. Dessa koncept skapar man sedan ett nätverk av, så man kan se hur dessa ord förhåller sig till varandra.

Första steget i Textometrica går ut på att ladda upp den fil där den textmassa man ska analysera ingår. Denna måste som sagt vara i rätt format för att kunna läsas av. Man ska också välja en "avgränsare". Denna avgränsare talar om för programmet mellan vilka tecken eller avstånd det ska läsa av textmassan, det vill säga var den ska dela upp enheterna, eller var nästa del börjar. Om man exempelvis vill att varje artikel ska vara en enhet, vilket innebär att programmet läser av hur orden förekommer inom samma artikel, så måste man sätta in en avgränsare för när varje artikel börjar och slutar. I min analys har jag emellertid valt att ha "." (punkt) som avgränsare för att programmet ska analysera hur orden förekommer tillsammans inom meningar.

Man kan också, redan i första steget, välja bort ord som man vet att man inte kommer vilja ha med i analysen. Man kan ta bort ord som börjar på något speciellt, slutar på något speciellt, innehåller något speciellt och ord som är längre eller kortare än ett visst antal tecken. Man kan slutligen sortera bort "stoppord". Det är ord som kan förekomma ofta i texter men inte har någon betydelse för analys. "och", "en" eller "ett" kan exempelvis vara

⁵ <http://textometrica.humlab.umu.se/>

ett sådant ord. En sådan lista med ord på engelska finns redan i Textometrica. Jag har själv valt att lämna dessa steg och sortera ord i steg två istället.

När man är klar med första stegen klickar man sig vidare på "next" och kommer således till steg två. I detta steg listas de ord som förekommer i textmassan samt antalet förekomster för dessa. Man kan välja hur den ska sortera listan och vilket antal förekomster som ska visas. Om man till exempel bara vill visa de som förekommer minst tio gånger och uppåt så kan man välja det. Detta steg är framförallt till för att välja ut de ord som ska ingå i analysen. Detta gör man genom att klicka för de ord man vill ta med sig vidare. I det här steget kommer kartläggningen till nytta. Eftersom jag gått igenom artiklar och dess användning av ord i ett tidigare steg så kan jag identifiera ord som jag har bedömt vara viktiga i dessa texter. När jag började jobba i Textometrica arbetade jag med alla ord i samma arbete för att bekanta mig med verktyget och få en bredare bild av materialet. Jag har sedan valt att bryta upp det i två olika arbeten/nätverk. Den ena är fokuserad på problemframställning av skolbiblioteken och den andra på skolbibliotekens verksamhet/uppgift. Denna indelning är baserad på att jag i genomläsningen av texterna och i arbetet med nätverket uppfattade dessa som två olika väldigt tydliga inriktningar på samtalen. Denna indelning var även nödvändig för att nätverken skulle bli lättare att avläsa. När allting var samlat i samma nätverk var det svårt att göra en analys, eftersom det var för många koncept, vilket gjorde det oöverskådligt.

Ordurvalet ser med andra ord olika ut i de två olika inriktningarna. Jag har jag valt ut sådana ord jag i kartläggningen identifierat som viktiga för respektive område, men även sådant som dyker upp i ordlistan som är av intresse för analys, och synonymer till exempel. I problemframställningen har det till exempel varit intressant med ord som: bemanning, tillgång, lagen/skollagen och skolinspektionen. I framställningen kring verksamhet/uppgift har andra ord varit mer intressanta såsom: språkutveckling, undervisning, läsning, läsförmåga, skönlitteratur, information och så vidare. Sedan finns det så klart många ord som är centrala och intressanta i båda nätverken, exempelvis: personal, bibliotekarier, skolor, och en del värdeladdade ord som "bättre" och "sämre".

När man är klar med steg två kommer man till steget där man ska skapa koncept. Koncept är det ord som ska vara en indikator för de ord man placerar under dessa. Man kan sortera in ord under ett bredare koncept och därmed få med betydelsen av flera ord. Om man har flera böjningar på ett ord kan man samla dessa under ett och samma koncept. Man kan också använda koncept på ett bredare sätt genom att samla ord som indikerar samma sak, synonymer, exempelvis. Skapandet av koncept gör även nätverket mer överskådligt. Exempelvis har jag satt konceptet "Elever" på alla former av böjningar på ordet "elev", "gymnasieelev", "skolbarn" samt olika böjningar på "barn", eftersom "barn" i en skolbibliotekskontext syftar på samma som "elev". Ett annat exempel är konceptet "Skolledning" där jag sorterat in böjningar på "rektor" och "skolledning". I arbetet med nätverket för verksamhet har jag valt att sätta alla ord som handlar om läsning i någon form under konceptet "Läsning". Det kan vara "läsförståelse", "läslust", "läsförmåga", "läsande" och så vidare. Under ett koncept jag kallar för "Språk" har jag samlat termer som syftar till språket, såsom till exempel: "ordförråd", "grammatik", "språket", "språkutveckling.

När man gjort klart koncepten kan man gå vidare till nästa steg i Textometrica. I detta steg listas konceptens förekomster i förhållande till varandra. Listan visar alltså hur mycket olika koncept/ord förekommer tillsammans. Man kan även här välja hur man vill sortera. Man kan även välja ut vad man vill plocka med sig in till nästa steg, nätverket. Man kan ta med alla samförekomster, allt som förekommer tillsammans mer/mindre än ett visst antal gånger, de med starkast förekomster och de med starkast förekomster med normaliserade värden. Normaliserade värden innebär att frekvensen för orden kontrolleras så att de hamnar på samma nivå och därmed blir mer jämförbara. Annars får alltid de med hög frekvens koppling till de flesta ord/koncept. När man valt något av dessa alternativ och klickar "nästa" kommer man att få fram det valda nätverket, där man kan justera hur man vill att det ska se ut. Man kan ändra inställningar på linjer, noder och hur och vad som ska visas i nätverket i allmänhet. Bilder av nätverken kan man sedan plocka ut i bild- eller länkformat.

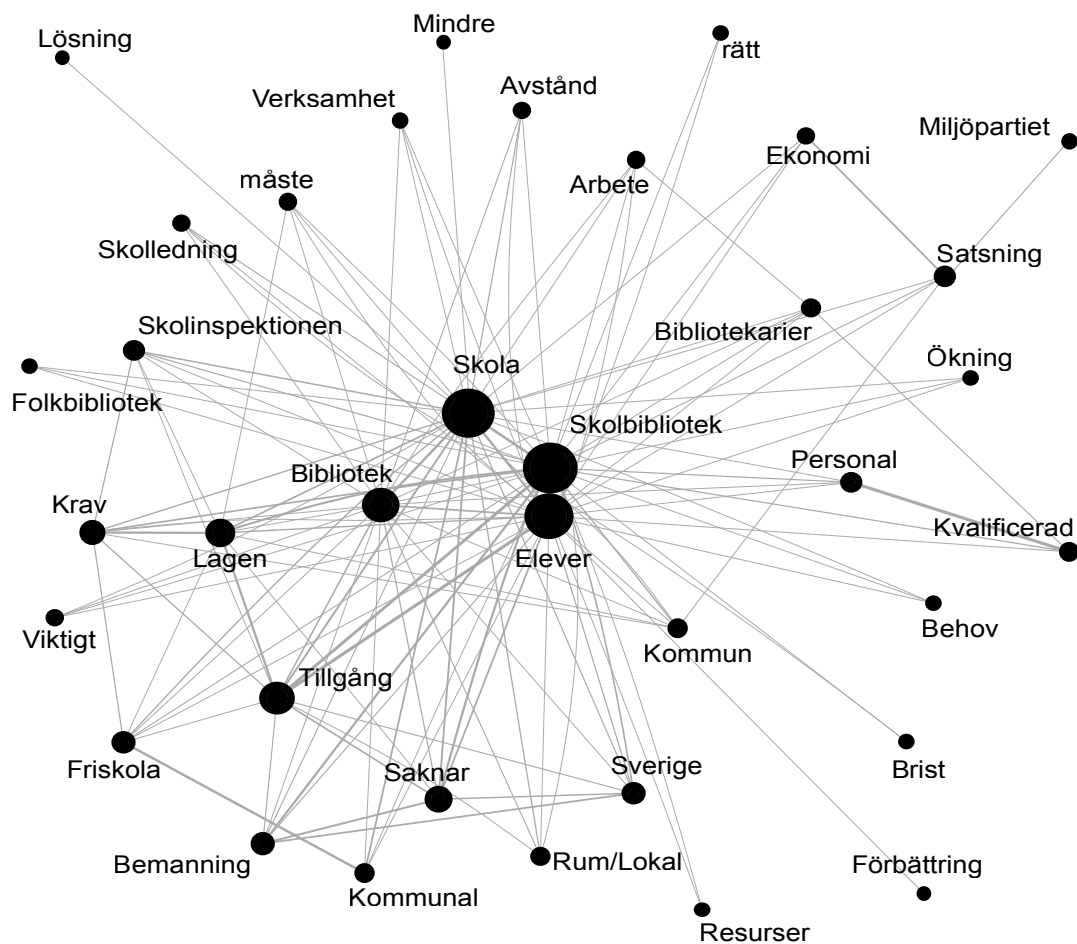
Jag har plockat ut totalt sex olika nätverk till min analys, tre på vardera inriktning. Ett nätverk med de koncept som har minst 30 samförekomster, ett med de starkaste förekomsterna och ett med de starkaste förekomsterna med normaliserade värden i både arbetet som ska visa problemområden och det som ska visa verksamheten (se nätverk under "problemområde", "verksamhet" och "bilagor"). De nätverk med minst 30 samförekomster är de nätverk som analysen huvudsakligen utgår ifrån medan de andra fungerar mer som stöd och komplement. Nätverket med starkaste kopplingar kan till exempel vara bra för att ge en allmän/övergripande bild och det med normaliserade värden kan vara bra när man vill kolla närmre på eller utvidga bilden av ett eller flera specifika koncept⁶. Nätverket med minst 30 samförekomster är mer allomfattande då det visar både hur centrala koncepten är samt alla kopplingar (över den siffra man valt) till de andra koncepten. Detta är också anledningen till att de fungerar som huvudnätverk i den här analysen.

Analysen har gått ut på att identifiera vilka teman som framträder tydligt i nätverket med utgångspunkt i frågeställningarna. Detta gör man genom att titta på nodernas (cirklarna med begrepp) storlek som visar hur frekvent de används och genom att titta mellan vilka begrepp linjer går och hur breda de är. Ju bredare, desto starkare koppling. Man kan också se hur begreppen hamnar i nätverket, ifall olika begrepp har många kopplingar mellan varandra kommer de att hamna i samma område. Närhet visar med andra ord hur begreppen förhåller sig till varandra. Under analysen har jag även gått in och kollat bland materialet en del för att sätta begreppen i kontext och för att sedan kunna beskriva det ordentligt genom att ge exempel och citat.

⁶ Eftersom dessa nätverk inte är lika centrala för analysen bifogas dessa som bilagor.

Problemområden

Det finns tre områden som är uppenbart centrala i det probleminriktade nätverket. Dessa är: "skolbibliotek", "skola" och "elever" (nätverk 2 och nätverk 1). Det är inte särskilt förvånande då "skolbibliotek" är det centrala för analysen och därmed det sökord som använts i databasen, skolan är skolbibliotekets område och elever dess främsta användare. De får därmed stor plats i samtalet. Noden "elever" tar dock märkbart mindre plats än de andra två i det probleminriktade nätverket, något som också är en central skillnad i förhållande till det verksamhetsinriktade nätverket som diskuteras närmre senare. Eftersom dessa noder är så starka och centrala, har de även stark koppling till varandra. I övrigt handlar noder som är kopplade till "skola" i allmänhet mycket om skolledningen, ansvar, friskolor (och kommunala skolor), ekonomiska frågor, avstånd/närhet till (skol)bibliotek, skolinspektionens roll, rum och lokaler för biblioteken, bristande faktorer och kritik. I relation till noden "skolbibliotek" pratas det framförallt om skollagen, krav, tillgång och avsaknad av skolbibliotek, bemanning, politiska frågor, bibliotekarier, satsningar och kommunen, som är ansvarig för såväl skol- och biblioteksverksamhet. I samtalet kring "elever" pratas det främst om deras rätt till skolbibliotek, behov, och saker man behöver förändra inför framtiden, exempelvis (nätverk 2).

Nätverk 1: problemområde

Någonting som framställs som ett stort problem i materialet är tillgången på skolbibliotek. Man kan se att noden "tillgång" har stor relevans i och med dess storlek, dess centrala position i förhållande till "skolbibliotek", "skola" och "elever" samt dess starka linjer mellan dessa (och andra) noder. Man pratar ofta om tillgång i samband med den nya skollagen och att många skolor/elever saknar tillgång till skolbibliotek. Det skrivs att elever ska ha tillgång till skolbibliotek enligt den nya lagen och att en viss/stor andel inte har den tillgången. Detta kan man också se i nätverket då noderna "lagen" och "saknar" har nära relation till "tillgång" (nätverk 1). I en artikel skriver man till exempel att

En av sex elever saknar helt tillgång till skolbibliotek. Enligt Kungliga bibliotekets undersökning har få förändringar skett sedan 2008, trots ny lag om att alla elever ska ha tillgång till bibliotek (Norrán 20120613).

I det här exemplet framträder både tillgången, lagen och avsaknaden i förhållande till skolbibliotek. I relation till den nya lagen framställs det ofta så att lagen "kräver" att alla elever ska ha tillgång till skolbibliotek, vilket också visas av att noden "krav" är nära sammankopplad med "lagen". I en artikel står det exempelvis:

Sedan den 1 juli 2011 kräver skollagen att alla elever ska ha tillgång till skolbibliotek (Helsingborgs dagblad 20130815).

Den nya skollagen verkar med andra ord ha inverkan på samtalet gällande elevernas och skolornas tillgång på skolbibliotek.

En annan sak som är viktig i samtalet kring tillgången är bemanningsfrågan. Noden "bemanning" har koppling till bland annat "saknar" och "tillgång", men "lagen" är inte särskilt relevant i samtalet kring bemanning eftersom det i lagen inte finns några bestämmelser kring detta (nätverk 1). Det är en term som är neutral inför några särskilda krav på den anställda, den säger bara något om en eventuell person som arbetar eller inte arbetar på platsen. Termen är också en position som syftar till skolbibliotekets havande eller icke havande av bemanning, till skillnad från begreppen personal och bibliotekarie där det kan syfta på en faktisk person, ett subjekt. Man kan ha en roll som personal och bibliotekarie, men man kan inte ha en roll som bemanning. Noderna "personal" och "bibliotekarie" tar mindre plats i problemframställningen vilket innebär att yrkesrollen är mindre viktig i framställningen här. Konceptet "bibliotekarie", som dessutom har en beteckning som syftar till en professionell yrkesroll, har minst relevans i nätverket. Däremot är "kvalificerad" nära sammankopplad med "personal" vilket innebär att man pratar en del om att det ska finnas kvalificerad personal. Dessa koncept får också en annan roll i verksamhetsnätverket, som presenteras i nästa avsnitt.

Det samtalet framförallt handlar om gällande bemanningen är att elever och/eller skolor saknar tillgång till bemannade skolbibliotek. Det är egentligen ett ytterligare tillägg till problemframställningen om tillgång, som tillkommer utöver det lagen säger om

skolbibliotek. Det finns alltså en del tillfällen där man skriver att eleverna/skolorna inte har tillgång till skolbibliotek och en del där man skriver att de inte har tillgång till *bemannade* skolbibliotek.

I relation till samtalet kring tillgång skrivs det även en del om friskolor. Kommunala skolor verkar framförallt fungera som en motpol till friskolorna i diskussionen, då linjen mellan dessa två är väldigt stark, medan noden "kommunal" inte har de kopplingar till "tillgång", "lagen" och "krav" som noden "friskola" har (nätverk 1). Med andra ord förs det framförallt ett samtal om tillgång på skolor i allmänhet, men det förs samtidigt ett samtal på sidan om som är särskilt inriktat på friskolornas förhållande till lagen, kraven och tillgången. Dessa är alltså särskilt utpekade i problemområdet. Det skrivs en del om att friskolor numera också har lagkrav på sig, till skillnad från hur det var tidigare, då dessa var undantagna. Samtidigt pekade de ut som särskilt svaga gällande uppfyllande av lagen/tillgången. I det läget kan den "kommunala" skolan användas för att påpeka att friskolorna är sämre än de kommunala skolorna, eller för att säga att lagen gäller nu både kommunala skolor och friskolor.

Skolinspektionen har också en roll bland de teman som nämnts ovan gällande skolan och dess tillgång till skolbibliotek (nätverk 1). Som jag berättade i inledningen så är det numera skolinspektionens ansvar att granska skolornas skolbiblioteksförhållanden i och med att den nya lagen ingår i skollagen. De har därmed också egna kriterier de utgår ifrån när de gör sina granskningar (se inledning). Denna roll framkommer med andra ord i materialet. Tittar man på nätverket med de normaliserade värdena (nätverk 3) ser man att de viktigaste samförekomsterna då blir "kritik", "brist" och "åtgärder". Detta tyder på att de också talas om i sammanhang där de kritiserar skolornas bristande förhållanden på skolbiblioteksområdet och att de förekommer i sammanhang där förändring av situationen påtalas, att något ska förändras, det vill säga.

Det skrivs också i termer av "satsning" i förhållande till skolbiblioteket (nätverk 1). Det handlar om att det borde satsas mer på skolbibliotek, att man vill göra (ytterligare)

satsningar eller om någon redan utförd satsning. Det kan handla om att utforma/utveckla verksamheten när det skrivs om satsningar, men det har ibland även koppling till ekonomiska frågor och politik. I det här fallet visar det sig i att miljöpartiet verkar ha haft en särskilt plats i frågan, då de gått ut och sagt att de vill "satsa" på skolbiblioteken och bibliotekarier. I relation till det ekonomiska handlar det om hur mycket pengar som "satsas" på skolbiblioteken i budget exempelvis. I jämförelse med Ekberg-Anderssons och Kaplas (2000) undersökning där ekonomi kunde vara ämne för artikeln, är det i detta material ett litet sidospår. Man pratar framförallt i termer av "satsning", som är ett bredare begrepp som inte behöver ha ekonomisk betydelse.

En annan närvarande faktor i materialet är "avstånd" (nätverk 1). Det handlar framförallt om att tillgången på skolbibliotek kan innebära att det finns ett på skolan, eller att ett skolbibliotek kan finnas till för flera skolor. Det pratas då om att det måste finnas tillräckligt nära skolan. Detta är också ett av skolinspektionens krav. "Samarbete" och "rum/lokal" är även nära sammankopplat med "avstånd" om man kollar det normaliserade nätverket (nätverk 3). Detta tyder på en viss rumslig och geografisk diskussion kring skolbiblioteket, där olika samarbeten kan underlätta. Denna sortens samtal kan tillsammans med samtalet kring tillgång koppla an till Johannessons (2005) diskurser angående bibliotekets existens och tillgänglighet, i en fysisk mening.

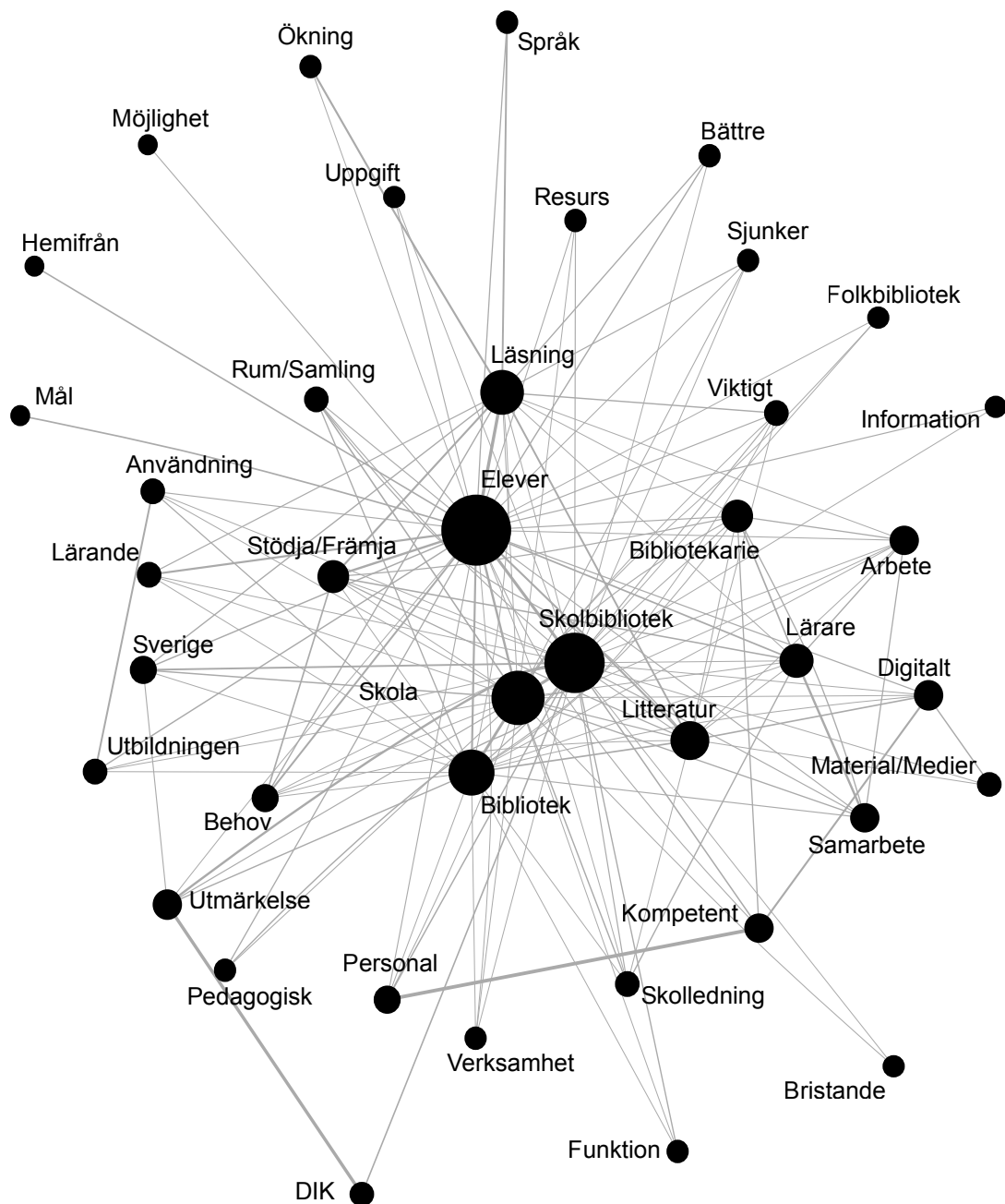
Diskussionen kring "rum/lokal" handlar för sig själv främst om "ett rum med böcker" i relation till skolbibliotek. Man skriver ibland att det inte räknas som skolbibliotek, och att vissa skolor därför brister för att det är det enda de har. I andra fall påpekas det att skolor kanske varken har "bokrum" eller skolbibliotek. Detta verkar skilja sig något från Cronberg och Karlssons (2012) undersökning där skolbiblioteket pratades om som bokrum eller ett "mångfacetterat rum" och Ekberg-Andersson och Kaplas (2000) undersökning där skolbiblioteket presenterades mer som ett rum än en verksamhet eller funktion. Hur det skrivs om skolbiblioteket som funktion kommer vidare att beskrivas nedan.

Verksamhet

De tre noderna som var centrala i det probleminriktade nätverket, det vill säga; "skolbibliotek", "skola", och "elever", är centrala även i det verksamhetsinriktade nätverket. Detta beror troligtvis på de anledningar jag beskrev i det förra avsnittet. "Skolbibliotek" är sökordet, "skola" är området och "elever" är målgrupp. De skiljer sig ändå någorlunda åt i de olika nätverken. I verksamhetsnätverken tar noden "elever" mycket större plats och är störst av de tre, medan "skolbibliotek" och "skola" tar något mindre plats än i problemnätverket. "Elever", det vill säga den grupp skolbiblioteket framförallt är till för, är alltså mer centrala i diskussioner kring skolbibliotekets verksamheter och uppgifter än i diskussioner som handlar om de problem, som togs upp i det förra avsnittet (nätverk 5 och nätverk 4). Samtidigt är "skola" och "skolbibliotek" något mer centrala i diskussionen kring problemrelaterade ämnen. Perspektivet i förhållande till de två olika ämnena kan vara en anledning till det. Skolornas problem med tillgång av skolbibliotek har ett större utifrånperspektiv, medan det verksamhetsrelaterade handlar mer om vad som händer inuti skolan och skolbiblioteket.

Förutom dessa tre nämnda centrala noder finns det två andra som är väldigt starka, om än inte lika starka i det verksamhetsinriktade nätverket, och det är "litteratur" och "läsning". Dessa har framförallt stark koppling till "elever". Dessa teman är med andra ord något som framträder tydligt när man pratar om skolbibliotekets uppgift och verksamhet (nätverk 5).

I allmänhet skrivs det framförallt om behov, stöd och främjande, lärare, lärande, förhållanden hemifrån, utbildning, information, elevernas utveckling och så vidare i förhållande till "elever", förutom "läsning" och "litteratur" som nämndes ovan. I förhållande till litteratur finns material och medier och hyllor främst, medan läsning kopplas till intresse och någon form av ökning. I samband med "skolbibliotek" skrivs det bland annat en del om utmärkelser, bibliotekarier/personal, resurs, betydelse, folkbibliotek, pedagogik och funktion. I förhållande till "skola" kan man se samtal kring samarbete, skolledning, rum/samling, resultat och så vidare (nätverk 5).

Nätverk 4: verksamhet

Ett tema som är väldigt starkt är som sagt frågor som handlar om elevernas läsning på olika sätt. Med skolbiblioteket i bakgrunden skrivs det allmänt om elevernas läsning, läsförståelse/läsförmåga, lässvårigheter, läsvanor och läskunnighet, exempelvis. Detta gör att skolbibliotekets roll och verksamhet framställs mycket i förhållande till just elevernas läsning och läskunskaper. Att det är just eleverna och deras läskunskaper som är i fokus ser man tydligt på nodernas ("elever" och "läsning") storlek och starka koppling till varandra (nätverk 4).

Den andra relativt starka noden jag tidigare nämt, "litteratur", har också en förhållandevis stark koppling till eleverna och deras läsning. Detta samtal är framförallt inriktat på föremålen för läsningen, exempelvis pratar man om böcker, litteratur, skönlitteratur, facklitteratur och så vidare. Även om "läsning" och "litteratur" har hyfsat stark koppling till varandra så verkar dess främsta likhet vara att de båda är starkt kopplade till "elever", i övrigt har de lite annorlunda kontext beroende på dess innehåll där "läsning" handlar om elevernas läsande och kunnande i förhållande till denna medan "litteratur" fokuserar på objektet. I relation till "läsning" finns exempelvis termer som syftar på olika försämringar och förbättringar. Det skrivs till exempel ibland att elevernas läsförmåga sjunker, eller att den kan förbättras och så vidare (nätverk 4). Det relaterar också en del till språk, lärande, behov och något som ska stödjas/främjas samt "intresse" i det normaliserade nätverket (nätverk 6). "Litteratur" å andra sidan, har för det första inte lika stor relevans, och relaterar till termer som "material/medier", "digitalt" (nätverk 4) och enligt det normaliserade nätverket till "hyllor", till exempel (nätverk 6). Johannesson (2005) hade identifierat "media" i olika former som diskurs. Media här beskrivs framförallt i form litteraturen/böckerna. Det förekommer beskrivningar av material eller medier i mer allomfattande ordalag, men det har inte särskilt stor relevans i nätverket (nätverk 4). Detta går också att koppla till Ekberg-Andersson och Kaplas (2000) undersökning där utbud och läsning kunde vara artiklarnas ämne, och där läsning togs upp i samband med skolbiblioteken. De identifierade också en distinktion mellan ny teknik och böcker. Noden "digitalt" visar i detta nätverk att det digitala åtminstone diskuteras i förhållande till "material/medier" och "litteratur" (nätverk 4).

En annan nod som jag döpt till "stödja/främja" är också nära sammankopplad med "elever" och "läsning" (nätverk 4). Här uttalas skolbibliotekets roll i att hjälpa, inspirera, främja, vägleda och stärka eleverna i deras läskunskaper. I en text säger en intervjuperson att;

Ett skolbibliotek måste vara bemannat, de ska ju vägleda och hjälpa elever med källkritik och läsbefrämjande åtgärder (Miljömagasinet 20120621)

i en annan står det också:

Skolbiblioteket ska dessutom stärka elevernas läs- och kommunikationsförmåga i en vidgad textvärld och erbjuda stöd till enskilda elever och grupper i deras läroprocesser (Linköpings tidning/Kinda-Posten 20140331).

Det sista citatet syftar till DIKs kriterier för sin utmärkelse de har delat ut till olika skolbibliotek. Den artikeln tar nämligen sin utgångspunkt i att ett skolbibliotek har vunnit denna utmärkelse.

”Behov” är också något som relateras till ”elever”, ”stödja/främja” och ”läsning”. Detta handlar om vad eleverna anses ha för behov i relation till skolbiblioteket. Kopplingen till ”stödja/främja” antyder att man hjälpa eleverna utifrån deras behov, och ”läsning” innebär att det kan vara ett av behoven som avses (nätverk 4). I det normaliserade nätverket kan man se en stark koppling till ”anpassat” vilket tyder på att det talas om att anpassa verksamheten efter elevernas behov (nätverk 6). Att skolbiblioteket ska vara anpassat efter elevernas behov är dessutom ett av skolinspektionens krav, vilket verkar ha påverkat på så sätt att dagspressen refererar till det.

De i inledningen nämnda utmärkelserna som delas ut till skolbibliotek tar också plats i nätverket. Noden ”utmärkelse” har främst koppling till ”skolbibliotek” eftersom det är dessa som tar emot utmärkelserna samt ”DIK” som är en av de som delar ut en av dessa; ”skolbibliotek i världsklass” (nätverk 4). Ekberg-Andersson och Kapla (2000) skrev att händelser påverkade vad det skrevs om i texterna. Detta kan vara ett sådant exempel. När ett skolbibliotek får ett pris så skapas en text utifrån den händelsen.

”Bibliotekarie”, ”lärare” och ”samarbete” är något som verkar förekomma mycket tillsammans. Detta kan man se både i nätverket med alla kopplingar och det normaliserade nätverket (nätverk 4 och nätverk 6). Lärarna kan ses som användare, som i

detta citat där det påtalas att skolbiblioteket ska vara "en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande". Även denna formulering är ett referat till en ursprungstext som ingår i förarbetet till den nya lagen. I övrigt handlar kopplingarna mellan de tre ovan nämna koncepten om att skolbiblioteket/bibliotekarierna samarbetar eller borde/ska samarbeta med lärarna.

"Bibliotekarie"-noden är relativt svag, även om den tar mer plats i förhållande till uppgift/verksamhet än till problem/tillgänglighet (nätverk 4). Man skulle kunna tänka sig att de hade kunnat ha en mer självklar plats som personal på skolbibliotek och koppling till många av de övriga saker som diskuteras angående dess verksamhet. "Personal" som är utbruten som en egen nod eftersom den inte är definierad som yrkesroll, har stark koppling till kompetent, men är hyfsat perifert i nätverket (nätverk 4). Att man trycker på begreppet "kompetent" (eller liknande begrepp) i relation till "personal" i samband med att "bibliotekarie" kan tyckas vara relativt svag, kan innebära att bibliotekarier inte har/får någon självklar roll i sammanhanget.

I relation till "personal" framträder "pedagogisk" tydligt i det normaliserade nätverket (nätverk 6). Om man bortser från hur mycket begreppen används så kan man med andra ord se att den pedagogiska rollen framträder. Pedagogisk förekommer även med "funktion", "uppgift", "verksamhet" och "resurs", vilket tyder på att man försöker lyfta den pedagogiska rollen när man skriver om skolbibliotek. Ekberg-Andersson och Kapla (2000) påpekade också att lokala tidningar skrev om biblioteket som en pedagogisk resurs. Tittar man i det allomfattande nätverket framträder det temat inte särskilt starkt, å andra sidan (nätverk 4).

Slutsatser

De främsta problemområdena som lyfts fram kring skolbibliotek är tillgången till dessa. Man kan därmed tala om en tillgångsdiskurs. Avsaknaden av tillgång och relationen till lagen och de krav som ställs hör samman med detta. Bemanning är ett annat problemområde där avsaknad av tillgång också är närvarande. Det har dock mindre relevans, särskilt i samband med lagen, eftersom lagen inte ställer några krav på bemanningen. Friskolor framställs som ett särskilt problemområde och Skolinspektionen roll framträder i och med att lagen om skolbibliotek numera befinner sig under skollagen. Det skrivs också en del om satsningar på skolbiblioteket, det avstånd som accepteras för att det ska vara tillgängligt samt att rum med böcker inte kan räknas som skolbibliotek och att vissa skolor har brister i det avseendet. Med utgångspunkt i Laclau och Mouffe kan man se dessa som noder som fungerar som teman i förhållande till diskursen om tillgång.

I förhållande till skolbibliotekets verksamheter är eleverna väldigt framträdande. Johannesson (2005) beskrev användargrupper som en diskurs i sitt material. I de nätverk som analyserats här har eleverna, som är den främsta användargruppen, framträtt väldigt tydligt, och detta framförallt i verksamhetsnätverket. Man kan därmed tala om om en elev-/användarinriktad diskurs där "elever" är en central nod. Detta innebär att när man samtalar kring skolbibliotekets roll i skolan så är det eleverna som framställs som det mest centrala. Elevernas läsning och läsförståelse är ett centralt tema inom den diskursen, så även litteraturen. Att stödja/främja/hjälpa eleverna, kanske framför allt med läsningen är ett annat tema som framträder tydligt och även elevernas behov. Det skrivs en del om utmärkelserna och samarbete med lärare. Bibliotekarier tar relativt lite plats i materialet och "pedagogisk" har koppling till personal men har inte särskilt stor relevans i det allomfattande nätverket.

En del olika beröringspunkter med tidigare forskning har kunnat identifieras i resultatet. Det är dock relevant att påpeka att denna undersökning är gjort på en annan nivå än den tidigare forskningen i och med att den är utförd med CCA. Det är fortfarande jämförbart

på många områden, men det är möjligt att det med närläsning hade funnits andra jämförelsepunkter i och med att CCA ger en mer övergripande bild med större textmängd medan närläsningen har en nivå som är närmre ursprungstexterna med mindre textmängd.

Ekberg-Andersson och Kapla (2000) menade till exempel i sin undersökning att det ofta var något annat än utbildningsbiblioteken som var huvudämne i artiklarna när de diskuterades. I detta material så är det å andra sidan framförallt skolbiblioteken som är ämne för artiklarna. Det kan således vara något som har förändrats över tid. Det är också möjligt att det hänger ihop med lagändringen. Ekberg-Andersson och Kapla (2000) menade nämligen också att olika typer av händelser gjorde att det skrevs texter kring utbildningsbiblioteken. Lagändringen 2011 skulle kunna vara just en sådan särskilt betydelsefull händelse. Förändringen kan gjort att det började skrivas mer om skolbibliotek, och att texterna har sin utgångspunkt just i lagen. Att tillgång till skolbibliotek diskuterats har vi även kunnat observera i nätverken. Att lagens krav på tillgång påtalas mycket i nätverket tyder också på att lagändringen haft stor inverkan på samtalet. Även samtalet kring de utmärkelser som delas ut till skolbibliotek genererar en del texter, vilket alltså också är en händelse som påverkat samtalet. Dessutom refererar texterna ofta till andra texter som har koppling till skolbiblioteken på något sätt, som exempelvis DIKs utgångspunkter för bedömning och Skolinspektionens krav. Dessa kan fungera som ett andra steg i hur samtalet då påverkas av händelser.

Angående diskussionen om biblioteket som rum menade Ekberg-Andersson och Kapla (2000) att biblioteket ofta diskuterades som ett rum snarare än en funktion medan Cronberg och Karlsson (2012) hittade en rumsdiskurs där man pratade om skolbiblioteket som ett bokrum eller ett "mångfacetterat rum". I den här undersökningen verkar rummet framförallt påtalas när "ett rum med böcker" ställs som motsättning till skolbibliotek. Man menar att det inte räcker med "ett rum med böcker" för att något ska vara ett skolbibliotek. Detta knyter till viss del an till det "måncetterade rummet" på så sätt att bibliotekets roll anses vara mer dynamisk. Det finns i detta material även en viss

diskussion kring skolbibliotekets funktion. Detta kan återigen ha att göra med tidsaspekten och lagens införande. I förhållande till Cronberg och Karlssons (2012) undersökning har det hunnit gå längre tid sedan den nya lagen och därigenom har det också hunnit diskuteras mer. Deras undersökning är även inriktad på andra, skolrelaterade forum, vilket troligtvis påverkar samtalet. De krav och bedömningskriterier som kommit som följd av lagen kan även i detta fall ha haft en inverkan på samtalet. I och med att dessa kräver mer än ett rum med böcker så skrivs det även om det i dagspressen.

Här får vi också en större beskrivning av verksamheten, vilket kan vara en följd av lagändringen. I och med att skolbibliotek i allmänhet får en plattform för diskussion blir det också lättare att diskutera dess roll i skolan. Samtidigt är det kanske inte heller en fullständig bild av skolbibliotekets roll som kommer fram. Samtalet om skolbibliotekets problem eller kris där man lyfter fram den bristande situationen ger troligtvis mer utrymme till att lyfta fram skolbibliotekets vikt i förhållande till vissa saker, till exempel elevernas läsning och läsförmåga, än dess faktiska verksamhet. Den nya situationen och anpassningen till denna påverkar troligtvis vad och hur det skrivs om skolbiblioteken.

Det verkar i alla fall ha förändrats en hel del sedan Ekberg-Andersson och Kaplas (2000) undersökning i och med att framställningen av bibliotekets funktion har fått större plats. I samband med utmärkelserna lyfts verksamheten också fram en del i och med de kriterier DIK och Nationella biblioteksgruppen har formulerat. Allmänheten får nog en bättre introduktion till skolbiblioteket nu än i Ekberg-Andersson och Kaplas (2000) undersökning, men bilden begränsas ändå av vad texterna fokuserar på. Särskilt svårt blir det troligtvis att få en bild av bibliotekariens roll då denna inte utvecklas särskilt ingående. Det kan på ett sätt vara logiskt att begränsningen av bemanning begränsar beskrivningen av bibliotekariernas roll. Pratar man om "skolbibliotekets roll" snarare än skolbibliotekariernas är det även möjligt att det antingen kan ses som självklart att skolbibliotekarierna då är inkluderade, eller så kan det bli ett osynliggörande av dessa. Men detta tillsammans med den osäkra situationen kring bemanning, (som inte heller är inskriven i lagen) gör det möjligt att det därmed reproduceras en osäkerhet kring frågan

om bibliotekarier och personal på skolbiblioteken. Det är möjligt att bibliotekariernas och personalens betydelse får mindre plats i och med att det inte står något om dem i lagen.

En annan sak man kan känna igen i dessa resultat är det Ekberg-Andersson och Kapla (2000) skriver om att skolbibliotek nämns i negativa sammanhang men att det skrivs om dem på ett positivt sätt. Här kan man se att brister när det gäller tillgången är central, med utgångspunkt i lagen. Fokus ligger också på att skolor saknar tillgång till skolbibliotek. Det är ett negativt sammanhang och dessutom ett lagbrott. Samtidigt kan skolbibliotekens positiva innebörd lyftas i sammanhanget där bland annat betydelsen för elever och läsning verkar vara det främsta området. Det negativa sammanhanget är utgångspunkten, där man som motvikt påpekar vad det är som är negativt och varför. Framställningen fokuserar mycket på skolbiblioteket i kris i och med att man beskriver att skolorna har problem med tillgången på skolbibliotek i och med den nya lagen. Samtidigt har lagen och det som följt på lagen, som till exempel utmärkelserna, öppnat upp för vissa samtal som handlar om att biblioteken är mer än ett rum med böcker, att stödja eleverna i läsning, att samarbeta med lärare och så vidare. Att detta samtal har utvecklats sedan Ekberg-Andersson och Kaplas (2000) undersökning gör troligtvis att allmänheten får insikt i skolbiblioteken på ett annat sätt vilket också kan få som följd att skolbiblioteksfrågan tas på större allvar och därigenom blir något man satsar mer på. Samtidigt är det en ganska begränsad bild av skolbibliotekets verksamhet i och med det osäkra tillståndet, framför allt i förhållande till bibliotekarier/personal. Denna otydlighet kan också göra att allmänheten inte riktigt har koll på skolbiblioteket och/eller skolbibliotekariens roll i skolan, vilket också påverkar elever, lärare och rektorers syn på skolbiblioteket. Eftersom skolbiblioteket är skolledningens/rektorernas ansvar är det problematiskt ifall de inte har en bild av hur verksamheten ska passa in i skolan. För som Johannesson (2005) skrev så påverkar de diskursiva resurserna som planerare och användare tar del av också hur utformandet och planeringen går till, samt hur biblioteket används och förstås. Detta ansvar är inget som har gett något särskilt utslag i nätverken, vilket innebär att allmänheten inte heller får en bild av skolledningens ansvarstagande.

Litteraturförteckning

- Andersson, Anneli och Nilsson, Annika. 2004. *Bilden av folkbibliotek : i lokalpressen och hos allmänheten*. Magisteruppsats. Högskolan i Borås
- Angelöw, Bosse och Jonsson, Thom. 2000. *Introduktion till Socialpsykologi*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur
- Berger, Peter L. och Luckmann, Thomas. 1998. *Kunskapssociologi : Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. 2 uppl. Stockholm: Wahlström och Widstrand
- Bergström, Göran och Boréus, Kristina. 2012. *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bourkoff, V R. och Wooldridge, J B. 1985. The image of libraries and librarians. Is it changing? : printed media images of libraries and librarians!. *Public Library Quarterly*. 6 (4): 55-63
- Cronberg, Cecilia och Karlsson, Lynn. 2012. *Vad man talar om när man talar om skolbibliotek: en diskursanalytisk studie av hur skolbiblioteket framställs i skolrelaterade forum*. Masteruppsats, Lunds universitet
- Edwards, John. 2013. *Sociolinguistics : A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press
- Ekberg-Andersson, Annelie och Kapla, Annastina. 2000. "Att synas är att finnas" : *Utbildningsbibliotekens synlighet i svensk dagspress 1996-1999, med tyngdpunkt på utbildningsbiblioteken som pedagogisk resurs*. Magisteruppsats. Högskolan i Borås
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse : textual analysis for social research*. New York: Routledge
- Foucault, Michel. 2011. *Vetandets arkeologi*. 2a ombrutna, översedda uppl. Lund: Arkiv
- Gergen, Kenneth J. 2009. *An Invitation to Social Construction*. Los Angeles: Sage
- Gustafsson, Lisa. 2007. *Biblioteksdebatt! : en diskursanalys av debatten om folkbiblioteken i dagstidningar åren 1950-1960*. Magisteruppsats. Uppsala Universitet
- He, Qin. 1999. Knowledge Discovery Through Co-Word Analysis. *Library Trends*. 48 (1): 133-159
- Hedemark, Åse. 2009. *Det föreställda folkbiblioteket : en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Diss. Uppsala Universitet

- Hjörland, Birger och Albrechtsen, Hanne. 1995. Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis. *Journal of the American Society for Information Science*. 46 (6): 400-425
- Johannesson, Krister. 2005. I samma båt eller sida vid sida? En diskursanalys av högskolebibliotek i dagspressen. *Svensk Biblioteksforskning*. 15 (1): 59-86
- Laclau, Ernesto. 1993. Discourse. I Goodin och Pettit. *A Comparison to Contemporary Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishing
- Laclau, Ernesto och Mouffe, Chantal. 1990. Post-Marxism without Apologies. I Laclau, Ernesto. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso
- Larsson, Eva K. 2005. *Folkbibliotek i förändring : en studie av diskurser i två tidskrifter*. Magisteruppsats. Uppsala Universitet
- Lindgren, Simon. 2013. *New Noise : A Cultural Sociology of Digital Disruption*. New York: Peter Lang
- Lindgren, Simon och Lundström, Ragnar. 2009. Discursive networks : Visualising media representations of crime victims. I *Computer-Aided Qualitative Research 2009*
- Lindstam, Viktoria. 1998. *Folkbiblioteket i dagspressen : en kvalitativ undersökning av de bilder av folkbibliotek som förmedlas genom artiklar i dagspressen*. Magisteruppsats. Högskolan i Borås
- Still, Julie. 1998. The role and image of the library and librarians in discipline-specific pedagogical journals. *Journal of Academic Librarianship*. 24 (3): 225-231
- Storer, Norman W. 1973. Introduction. I Merton, Robert K. och Storer, Norman W. *The Sociology of Science : theoretical and empirical investigations*. Chicago: Univ. of Chicago Pr.
- Wasserman, Stanley och Katherine Faust. 1994. *Social Network Analysis: methods and applications*. Cambridge: Cambridge University Press

Webbsidor

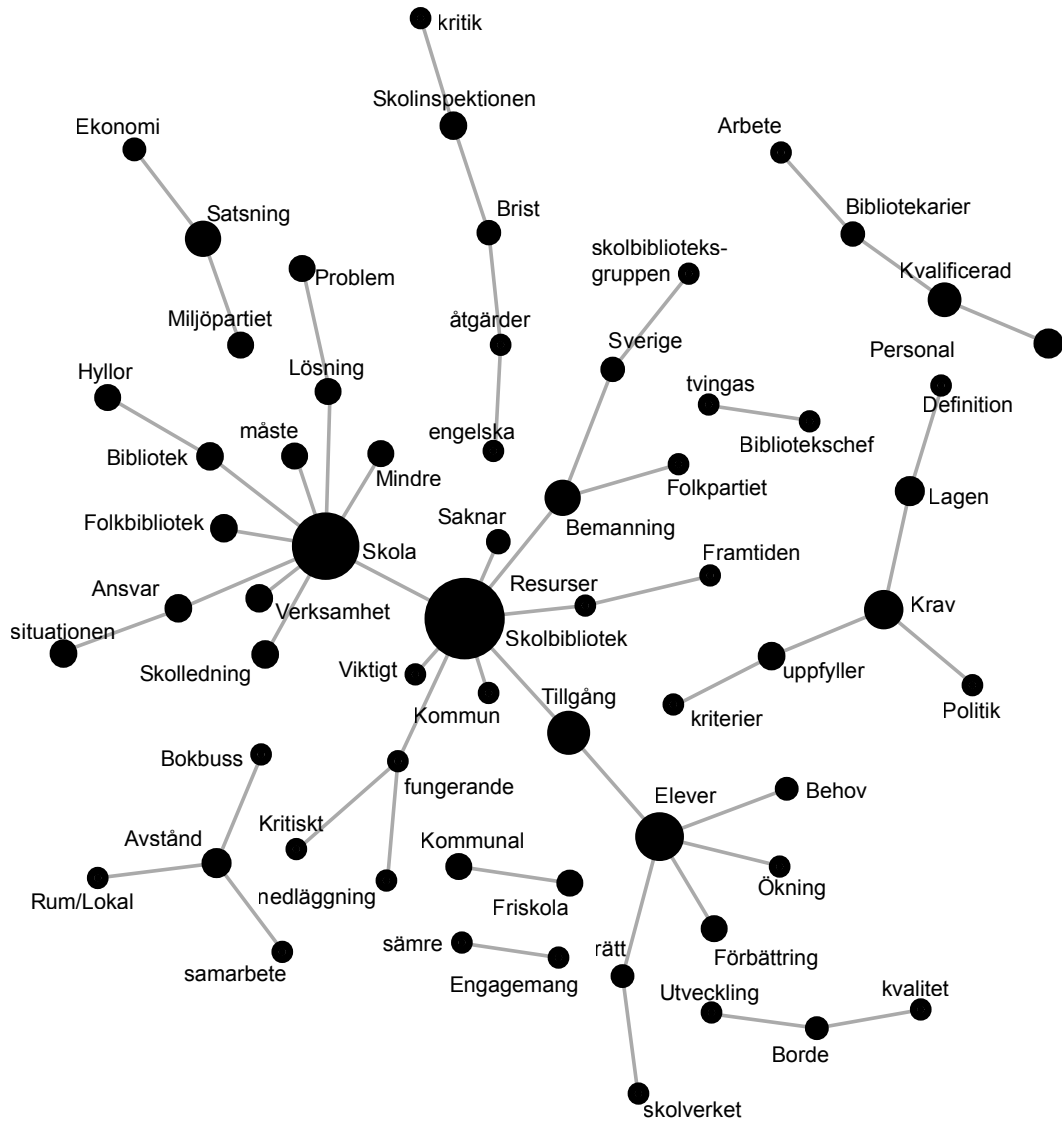
DIK: <http://www.dik.se/saa-tycker-dik/om-skolbibliotek/skolbibliotek-i-vaerldsklass/> (2014-12-07)

Lindgren, Simon. Palm, Fredrik. Textometrica Service Package, online at <http://textometrica.humlab.umu.se>

Skolbiblioteksgruppen: <http://www.skolbiblioteksgruppen.se/om.htm> (2014-12-07)

Skolinspektionen: <http://www.skolinspektionen.se/Documents/vagledning/infoblad-skolbibliotek.pdf> (2014-12-07)

Nätverk 3: problemområden normaliserade värden

Nätverk 5: verksamhet starkaste kopplingar

